

6. *Självständighet men spänningslöst*

Det måste anses glädjande att Svensson gripit sig an med ett så krävande och centralt ämne. De texter han behandlar hör enligt mångas uppfattning till de originellaste och mest betydelsefulla bidragen till kunskapsteorin under 1900-talet. *Über Gewissheit* är svårgripbar och spänningsfylld, och någonting som närmar sig en standardtolkning har ännu inte utkristalliserats; kanske kommer detta aldrig att ske. Det krävs därför mod att gripa denna tjur vid hornen. Svensson formulerar sig för det mesta klart, stringent, kraftfullt. Han förhåller sig – med avsikt – självständigt till de gängse Wittgensteintolkarna; han har ingen lång litteraturförteckning, vilket jag anser vara en fördel, eftersom filosofer inte ska syssla med att katalogisera varandras tankar. (Men jag saknar en Wittgensteintext: "Ursache und Wirkung", *Filosofia* 1976. Och jag tror att Svensson hade funnit E H Wulgasts *Paradoxes of Knowledge* stimulerande: den borde läsas av alla som skriver om Wittgenstein och kunskap.) Ibland tycker jag mig spåra en ambivalens i Svenssons ståndpunkter: det inträffade i flera fall, då jag formulerade en invändning, att jag på ett annat ställe fann en passus som tydde på, att Svensson själv var medveten om invändningen. (Detta gäller flera av de invändningar jag tagit upp här.)

Den som är självständig utsätter sig för faror, och Svensson har inte undgått dem. Särskilt i hans läsning av *Über Gewissheit* finns det, tycker jag, en svaghet som är allvarligare än feltolkningar av detaljer, och det är att han inte är lyhörd för *andan* i Wittgensteins text. Hos Svenssons Wittgenstein saknar jag våndan och dramatiken; också realismen i exemplen, sinnet för ordens mångtydighet: han tenderar att ur *Über Gewissheit* vilja framdestillera en räckta sats, varigenom spänningen i tankarna går förlorad. (Detta gäller t ex det han säger om begreppet "världsbild" i ett av de avsnitt jag finner minst tillfredsställande.) Wittgenstein ville ju framför allt nödga folk till att tänka själva, inte sätta färdiga teorier i händerna på dem. Att Svensson tänkt själv är dock, som sagt, uppenbart. Och det är sympatiskt att han inte utnyttjar sin Wittgensteinkonstruktion till att avfärda Wittgenstein själv. Avhandlingen utmynnar i en serie frågor, varken ett förkastande eller ett accepterande.

Lars Hertzberg

2.

Harry Aronsson och Åke Löfgren: *Att undervisa i filosofi*, 1982.

Det var länge sen filosofiämnet i dagens svenska skola debatterades. Annorlunda är det i Frankrike, där frågan om filosofiämnets ställning i gymnasiet – traditionellt stark men försvagad under senare borgerliga regeringar – var en fråga Mitterand gick till val på: han lovade stärka filosofins ställning. Men i Sverige utlöst inte ens den nya läroplanen för gymnasiet som trädde i kraft 1979 någon större diskussion.

De enda som verkligen tycks ta frågan om filosofiämnet i den svenska skolan på allvar är de gymnasieinspektörer som s a s å ämbetets vägnar intresserar sig för

saken. Men nu avskaffas gymnasieinspektörerna som ett led i de allmänna besparingarna. Som ett slags testamente från de avgående inspektörerna Harry Aronsson och Åke Löfgren kom i våras en skrift från Fortbildningsavdelningen i Umeå: *Att undervisa i filosofi*. Den är framför allt avsedd för filosofilärarnas egen fortbildning, men innehåller också en redogörelse för tankarna bakom den nya läroplanen, som stort sett är ett verk av Aronsson och Löfgren.

Att undervisa i filosofi innehåller framför allt ett antal förslag till årskursplanering och planering av delmoment i gymnasiekursen i filosofi och erbjuder därigenom en konkret och handfast exemplifiering av avsikterna med den nya läroplanen. Förslag på litteratur för lärarnas ämnesfördjupning ger också de en antydning om den inriktning av filosofiundervisningen man tänker sig. Sammantaget ger alltså den lilla skriften (108 sidor) en föreställning om hur de avgående gymnasieinspektörerna skulle vilja se filosofifämnet utformas i gymnasieundervisningen. Aronsson och Löfgren har en mångårig erfarenhet av egen och andras filosofiundervisning: deras uppfattning är välgrundad och väl värd att diskutera.

Vad kan man då lägga märke till? Som akademisk lärare i filosofi lägger jag först och främst märke till skillnaderna mellan gymnasiefilosofin och den som finns vid universiteten. Den är så påtaglig att behovet av fortbildning av filosofilärare framstår som högst reellt: dessa har ju i allmänhet fått sin utbildning i universitetsfilosofi. Det finns två förklaringar till skillnaderna, dels de speciella krav som gymnasieundervisningen ställer, dels en annorlunda uppfattning om vad som är centralt i filosofifämnet. Låt oss först se på skillnaderna och sedan motiveringen för skillnaderna.

Skillnad mellan gymnasiefilosofi och universitetsfilosofi

Det som framför allt eftersträvas i gymnasiets läroplan är idéhistorisk orientering. Det tar sig dels uttryck i ett krav på att eleverna skall få kännedom om moderna filosofiska riktningar, dels i krav på filosofihistoria. Pluralismen i filosofins problem och metoder skall betonas. Den akademiska filosofen tenderar i stället att betona sin roll som problemorienterad forskare. På samma sätt som andra akademiker försöker han besvara bestämda frågor. Visserligen är han medveten om att metodfrågor medger större frihet inom filosofin, men han tenderar inte att se dem som en fråga om fritt val eller godtycke: han uppfattar gärna andras sätt att bedriva filosofi som ofruktbart eller ovetenskapligt. Visserligen börjar den här bilden luckras upp, alternativa filosofiska traditioner bereds större utrymme också vid svenska universitet. Inte minst bidrar invandringen till en större öppenhet. Också filosofihistoria betyder nu mer än för 10 år sedan. Men i stort dominerar ännu den analytiska filosofin med sina rötter i den logiska positivismen och i den analytiska språkfilosofin.

När läroplanen för gymnasiet talar om probleminriktning är det samhällsfilosofi, moralfilosofi och i någon mån vetenskapsteori som dominerar. Det är sådant som uppfattas som problem också utanför lärosalen som sätts i första rummet. För en forskare i filosofi är det lätt hänt att det är disciplinens inre logik som i första hand avgränsar vilka problem som lämpar sig att behandla: vilka frågor finns det något intressant skrivet om från senare år? Vilka problem är lagom stora för att behandla i en facktidskrift?

Dessa skillnader är delvis mycket naturliga. Men jag tror man kan säga att de blivit tydligare i den nya läroplanen än i den gamla. Den förra läroplanen var i stort ett verk av akademiska filosofer. Den starka betoningen av färdighetsträning och logik som fanns där hängde säkert samman med att man hade – den välgrundade – föreställningen att logiken är den del av filosofin där de vetenskapliga framgångarna varit störst de senaste hundra åren.

Den pedagogiska motiveringen

Men låt oss ändå något stanna inför vilken motiveringen är till att gymnasiefilosofin skall se annorlunda ut jämfört med universitetsfilosofin. Det framgår att ett av motiven för den nya läroplanen var en önskan att "pedagogisera" filosofin. Ämnet uppfattades av många elever som "meningslöst", "utan verklighetsanknytning". Det sysslade med "oväsentliga problem" och var "alltför tekniskt". På sedvanligt sätt tänkte sig arbetsgruppen bakom den nya läroplanen att större intresse skulle väckas om filosofin anknöts till ämnen och problem som eleverna själva uppfattade som väsentliga. Denna bild av elevernas ointresse för filosofi bekräftas av mina egna ytterst begränsade erfarenheter som lärare på gymnasiet (på gamla läroplanens tid). Trots detta känner jag mig litet skeptisk inför förslagen hur man skall komma till rätta med problemet. Jag känner mig osäker på om det rätta sättet att få skolelever intresserade av viktiga problem är att anknyta till deras spontana intresse. Som jag ser det är en av skolans viktigaste uppgifter att vidga elevernas referensramar genom att tvinga på dem intressen de inte har från början. Att lära elever läsa kommunikationstabeller och fylla i blanketter – omedelbart nyttiga kunskaper, som vem som helst kan inse nyttan av – är inte skolans uppgift: sådant lär man sig på egen hand just därför att incitamentet till att lära sig det föreligger. Men att lösa differentialekvationer och studera arkaisk grekisk poesi är ingenting som man spontant intresserar sig för, men som utvidgar ens referensramar och ger perspektiv som är viktiga. Att få människor intresserade av filosofiska problem – se där filosofilärarens uppgift. Måhända är den omöjlig, utom när det gäller den grupp som faktiskt gillar att tänka på abstrakta problem. Men att resonera så är förstås att ge slaget förlorat på förhand. Emellertid kan säkert den gruppen bli större än vad den är från början.

Man kan då fråga sig om de vägar som *Att undervisa i filosofi* anvisar leder till målet. Att visa att aktuella samhälleliga problem inte kan lösas utan att man tar ställning till filosofiska frågor är då naturligtvis en väg. Men vad gör man med de elever, som inte är alltför få, som inte heller tycker att samhällsproblem är särskilt angelägna?

Den andra tydliga tendensen i nya läroplanen, att betona idéhistoria, är det en framkomlig väg? Ja, för den som omedelbart fascineras av abstrakta problem, är det naturligtvis utmanande att ställas inför Leibniz' monadlära och försöka förstå vilka argument som ledde Leibniz att formulera en så mot sunda förnuftet stridande ståndpunkt. Men annars är väl risken med undervisning i idéhistoria att den gör mer skada än nytta: man får klart för sig att filosofihistorien befolkas av en samling knäppgökar som man inte behöver bry sig om.

Annan uppfattning om filosofiämnet

På vilket sätt skiljer sig nu uppfattningen om filosofiämnet från den vid universitetens gängse? Om man ser det mycket förenklat, tror jag, att Aronsson och Löfgren står för en mer relativistisk uppfattning om filosofin än vad universitetsföreträdare gör. Det är en förenkling och på sin höjd en halvsanning, men det intryck jag får, när jag läser *Att undervisa i filosofi* är att deras öppenhet inför alternativa filosofiska traditioner är större. Det medför väl också att man inte tänker sig att filosofin utvecklas på samma sätt som andra vetenskaper. Det finns ett antal frågor som människor alltid sysslar med – om livets mening, om verklighetens natur, om kunskapens möjlighet och grund – som man måste ta ställning till, men där förslag från olika tider och traditioner har samma anspråk på att bli tagna på allvar. Det är nog en ståndpunkt man kan ge skäl för, men är kanske inte så fruktbar för forskare i filosofi. Frågan är om den kan inspirera till en filosofiundervisning som gör att eleverna börjar bry sig om filosofi. Kan inte idéhistorisk relativism leda till att man suspenderar omdömet och struntar i frågor som uppenbarligen är olösliga? En annan möjlighet är att en sådan inriktning på undervisningen kan bidra till ökad öppenhet och tolerans och ett kritiskt ifrågasättande av vedertagna dogmer och synsätt, också sådana som eleverna själva omfattat, och det vore naturligtvis önskvärt. Men kanske är det så att Aronsson och Löfgren egentligen inte är relativister utan menar att de viktiga frågorna behandlas på ett bättre sätt inom kontinentala traditioner och under tidigare epoker än inom den hos oss förhärskande samtida anglosaxiska analysen? I så fall torde de stå inför en svår uppgift, eftersom majoriteten av filosofilärarna är uppfostrade till analytiska filosofer – i den mån de alls har någon utbildning i filosofi bakom sig.

Konkreta förslag

När det gäller de konkreta förslag till planering av årskurser och delmoment innehåller boken många fruktbara uppslag för filosofilärare att förnya och variera sin undervisning. Allt efter elevernas inriktning och intressen kan undervisningen ta sin utgångspunkt i vetenskapsteori ("Paradigmskifte"), val av livsstil eller språkfilosofi. Det är lätt att tänka sig stimulerande undervisning med utgångspunkt från bokens förslag.

För lärarnas fortbildning innehåller *Att undervisa i filosofi* också en kort bibliografi över nyutkommen litteratur och en genomgång av fyra böcker som särskilt rekommenderas: BBC:s *Men of Ideas*, som återger 15 samtal mellan Bryan Magee och samtida filosofer, Bernhard Willms, *Philosophie die uns angeht*, Paul-Heinz Koester, *Deutschland deine Denker* och Arne Næss, *Ekologi, samhälle och livsstil*. Urvalet visar en del om vad Aronsson och Löfgren tror om filosofilärares genomsnittliga bakgrund (och språkkunskaper!) och vad de önskar att filosofiundervisningen skall förmedla. Men genomgången av böckerna är märklig: den är ett referat med sidhänvisningar, som är oanvändbart utan böckerna och onödigt om man har dem.

I det gröna häftet från Skolöverstyrelsens fortbildningsavdelning finns alltså dels åtskilligt att fundera över kring filosofin som skolämne, dels en hel del konkreta och praktiska råd om hur en filosofilärare kan lägga upp sin undervis-

ning. Den bör i första hand läsas av alla gymnasielärare i filosofi, nu verksamma eller blivande, men också av alla dem som menar att filosofiska problem angår alla människor och därför har en självklar plats i skolan.

Ragnar Ohlsson

Notiser

Den nyligen bortgångne C E Sjöstedt har utgivit Uppsalafilosofen Gunnar Oxenstiernas stora manuskript *Studier i sannolikhetens filosofi*, Doxa 1983. Enligt Sören Halldén's baksidestext har Oxenstiernas arbete fått förnyad aktualitet genom filosofins utveckling under senare år.

Den fjärde nordiska filosofikonferensen anordnas i Lund den 8–10 juni i år. Huvudtema är: Filosofi, kultur och historia. Bland inbjudna föredragshållare kan nämnas att Rüdiger Bubner (Tübingen), Arthur Danto (New York), Aror Hannibalsson (Reykjavik) och Knut Erik Tranøy (Oslo).

En utmärkt översikt över nittonhundratalets västerländska filosofi har utgivits på danska: *Vor tids filosofi*, red Poul Lübcke, Politikens forlag 1982. Verket har två delar, varav den första ("Engagement og forståelse") behandlar tysk och fransk filosofi och den andra ("Videnskab og sprog") huvudsakligen inriktas på anglosaxisk filosofi.

Medarbetare i detta nummer av *Filosofisk tidskrift*: Risto Hilpinen är filosofi professor i Åbo, Göran Holmqvist studerar praktisk filosofi i Stockholm, Carola Sandbacka är pol kand och arbetar vid Finlands Akademi, Stig Nystrand är lärare i teoretisk filosofi i Lund, Torbjörn Tännsjö är docent i praktisk filosofi i Stockholm, Lars Hertzberg är tf professor i filosofi vid Åbo Akademi och Ragnar Ohlsson är lärare i praktisk filosofi i Stockholm.